

Frederic Ballell i la Rambla

La singularitat del passeig més conegut de Barcelona, la Rambla, fraccionada en els diferents trams de Canaletes, dels Estudis, de les Flors o de Sant Josep, dels Caputxins o del Centre, i de Santa Mònica, ha estat des de fa molt temps un pol d'atracció de mirades tant de turistes com dels mateixos barcelonins.

En l'àmbit de la fotografia, pocs han estat els fotògrafs que no han girat la seva càmera cap a aquest indret en successives ocasions, i han deixat testimonis diversos del seu esguard fet amb més o menys encert, amb visions més àmplies o puntuals, amb panoràmiques o apropaments. Entre aquests creadors d'imatges que, al llarg de la història de l'art fotogràfic, han passejat per l'emblemàtica via ciutadana, cal remarcar, en aquest moment concret, la figura de Frederic Ballell Maymí com a autor d'un conjunt d'unes cent cinquanta fotografies que recull multitud d'aspectes de la vida diària en aquesta artèria barcelonina.

Frederic Ballell Maymí (Guayama, Puerto Rico, 1864 - Barcelona, 1951) era un fill d'indians que va arribar a Catalunya amb molt pocs anys, per la mort de la seva mare.¹ Va estudiar enginyeria industrial a Barcelona, on descobrí la fotografia i inicià els seus primers treballs com a retratista. En tornar a Puerto Rico acabada la carrera va establir allí un estudi de fotografia, del qual ens ha quedat testimoni en diversos retrats o escenes de carrer. La seva gran aportació a la fotografia catalana s'inicia quan, en tornar de Puerto Rico als inicis del segle xx, comença la seva relació amb la revista *Il·lustració Catalana* a partir del primer número de la nova etapa iniciada el 1903, i perdura ininterrompudament fins al final de la publicació, l'any 1917. Treballa també per a altres publicacions, com ara les revistes *Feminal*, *La Esquella de la Torratxa*, *La Campana de Gràcia* o *La Hormiga de Oro*. En aquest moment inicial de segle, Ballell esdevé un dels principals productors del naixent àmbit del fotoperiodisme i, al costat d'altres professionals com Fernando Rus o Adolf Mas, un dels qui marcarà la manera de fer en l'apropament visual als canvis de la societat, recollint imatges dels diferents espais en evolució.² La seva persistència en la imatge de qualitat i en el seguiment dels esdeveniments que dibuixaven el discórrer de la societat va suposar que revistes de fora de Catalunya el cerquessin i el contactessin com a corresponsal: és el cas de revistes de Madrid com *Blanco y Negro*, *La Esfera* o el periòdic *ABC*, on il·lustrava fets de Barcelona i de Catalunya.

Ballell fou conscient de la importància de la tasca informativa dels fotoperiodistes, i per defensar aquest treball formà part dels professionals que crearen l'Associació de la Premsa de

¹ Frederic Ballell tenia set anys quan la seva mare, Emília Maymí de Ballell, va morir a Blanes el 27 d'octubre de 1871. *Diario de Barcelona*, 8 de novembre de 1871, pàg. 11685. No sabem si restà a Catalunya tot el temps, fins als estudis universitaris, o si tornà amb el pare a Puerto Rico. Per a una aproximació més extensa a la vida i l'obra de Frederic Ballell, vegeu *Frederic Ballell, fotoperiodista*. Renart Edicions, Ajuntament de Barcelona, 2000. En aquest text s'aporten noves dades que s'han pogut localitzar sobre el fotògraf, amb la voluntat d'anar completant la trajectòria vital i professional del protagonista.

² Sobre la peculiaritat de la mirada fotogràfica d'inicis de segle, vegeu el catàleg *1909: Fotografia, ciutat i conflicte*, AFB, Ajuntament de Barcelona, 2009.

Barcelona, l'any 1909, entitat en la qual figurà com a mínim fins al 1932,³ i amb la qual participà en actes de tot tipus, com el banquet de confraternització entre periodistes que organitzà la societat mateix a la Maison Dorée el 5 de març de 1916, on assistí acompanyat d'altres fotoperiodistes, com Brangulí o Castellà.⁴

Com a fotògraf desenvolupà altres aspectes relacionats amb la càmera. D'una banda, treballà durant un temps al Servei Meteorològic de Catalunya realitzant fotografies de núvols.⁵ D'altra banda, la participació en concursos fotogràfics li aportà un cert reconeixement i la possibilitat de mostrar les seves fotografies fora de la plasmació de la notícia, com a mitjà d'expressió més personal. Aquesta faceta del seu treball, desconeguda fins ara, és recollida per la premsa: el juny de 1891 participà en la gran Exposició Fotogràfica organitzada per la *Sociedad Fotográfica Española* a la casa Gibert de Barcelona, on rebé un accèssit pel procediment en sals de plata i un altre per paper al bromur.⁶ El 14 de maig de 1942, el diari *ABC* publica la notícia del resultat del concurs de fotografies organitzat per la revista *Información Comercial Española*, on parla de la concessió del diploma de menció honorífica a «D. Federico Ballell, de Barcelona, por su tema "Pesca"». ⁷ Curiosament, aquestes dues participacions en concursos corresponen als extrems de la seva trajectòria, el primer, l'any 1901, quan encara no ha iniciat la seva tasca com a col·laborador de les revistes de la ciutat, i el segon, l'any 1942, quan ja fa temps que ha sortit del circuit dels fotògrafs professionals.

D'altra banda, Ballell va realitzar treballs més relacionats amb els seus estudis d'enginyer. Aquesta faceta es pot percebre per les notícies de la premsa on apareix relacionat amb els professionals de l'enginyeria: l'abril de 1901, trobem que «el *Boletín Oficial* de hoy publica lo siguiente: Gobierno civil. Negociado de Industria. Citando para que en el plazo de tres días concurren al mismo a los verificadores de contadores de gas don Lorenzo Cuffi, don Jaime Arólas, don Federico Ballell Maymí, don Manuel Llopis Puig, don Victoriano Cuffi y don Federico Colomer». ⁸ I el maig de 1928 és reclamat com a enginyer per fer-li lliurament d'una documentació.⁹ Torna a haver-hi un salt, entre una notícia i l'altra, que coincideix amb l'època de més producció fotogràfica del nostre autor.

Un altra faceta que hem pogut descobrir de Frederic Ballell és la seva implicació amb el benestar dels animals. Per referències familiars, se sabia que en el seu darrer domicili al passeig de Sant Gervasi vivia amb multitud de gossos. És també un fet emblemàtic d'aquesta estimació el retrat que es va fer amb un gosset cap als anys 1940¹⁰ (vegeu la figura 1). A

³ En l'anuari de 1941 ja no apareix com a soci.

⁴ *La Vanguardia*, 6 de març de 1916, pàg. 3.

⁵ *Op. cit.: Frederic Ballell, fotoperiodista.*

⁶ *La Vanguardia*, 26 de juliol de 1891, pàg. 2.

⁷ *ABC*, 14 de maig de 1942, pàg.18.

⁸ *La Vanguardia*, 11 d'abril de 1901, pàg. 4.

⁹ [...] «para hacerles entrega de documentos, la Comandancia de Obras, Reserva y Parque de Ingenieros de esta región, instalada en el cuartel de Roger de Lauria (detrás del Parque) llama a las clases e individuos reservistas de ingenieros que figuran a continuación: [...] Ballell, [...]», *La Vanguardia*, 6 de maig de 1928, pàg.18.

¹⁰ *Op. cit.: Frederic Ballell, fotoperiodista, pàg. 40.*

banda dels gossos que ell pogués recollir, Ballell va participar activament en el funcionament de la *Federación Ibérica de Sociedades Protectoras de Animales i Plantas*, des del moment de la seva constitució, l'any 1924, on accedí al càrrec d'interventor.¹¹ L'any 1927 va ser dipositari de la mateixa entitat,¹² i l'any 1928, a més, presidí la secció de protecció de les races canines.¹³ L'any 1932 continuava relacionat amb aquesta entitat com a vocal de la Secció Barcelonina.¹⁴ La proximitat del fotògraf amb els amics de quatre potes va quedar plasmada diverses vegades en la seva obra fotogràfica, de la qual són exponents remarcables les dues fotografies de personatges amb gossos a la Rambla, que figuren en la sèrie que es presenta.

Tots aquests diferents aspectes ajuden a confeccionar una idea de l'individu, a dibuixar un perfil d'un professional que va tocar moltes tecles, però que tenia també temps i interès pel creixement personal i social. Totes aquestes petites notícies ens parlen d'un home que, en mig del treball desbordant de reporter gràfic, va trobar els moments per captar la vida de la Rambla en un conjunt voluminós d'imatges, segurament pel simple gust de fer-ho, robant estones a la feina o aprofitant el seu pas per la via de la ciutat d'inicis del segle xx.

El llegat fotogràfic de Frederic Ballell per a la documentació històrica de la ciutat de Barcelona i altres poblacions catalanes és d'una gran importància: amb la seva càmera de plaques formà part dels primers fotògrafs que es movien apressadament per la ciutat amb l'esperit de trobar la imatge clau que documentava un fet, un acte o un esdeveniment. Des de les destrosses dels temporals de mar a la costa barcelonina fins a les processons per Collserola, des de les parades del mercat dels Encants a les graderies luxoses del Polo Club en dia de curses hípiques, la ciutat i els seus habitants anaven quedant impressionats en les plaques negatives de vidre, que eren després transportades a les pàgines de les revistes il·lustrades per apaivagar la set d'imatges de la naixent indústria visual.

Però entre tant anar i venir, hi hagué un indret que captà l'atenció del fotògraf de manera particular: la Rambla de Barcelona. Més d'un centenar de fotografies preses entre 1907 i 1908 ens mostren els diversos perfils dels habitants de l'emblemàtic carrer en un moment en què l'atenció urbanística es posa més en la construcció de la Via Laietana. És curiós constatar que, malgrat que l'Ajuntament de la ciutat va organitzar un concurs per captar imatges de la Barcelona que desapareixeria, i convidava els practicants de l'art fotogràfic a passejar-se pel barri de la Ribera per impressionar records per al futur, Frederic Ballell va girar la seva mirada cap a la Rambla. Només es va acostar al barri riberenc un cop ja se n'havia iniciat l'esbudellament i va prendre un seguit de fotografies dels diferents moments d'enderrocament i de construcció de la nova via urbana.¹⁵ El fotògraf ramblejava amunt i avall mentre la seva mirada es fixava en els músics del carrer, els escombriaires, les parades de menjar, els

¹¹ *La Vanguardia*, 12 de novembre de 1924, pàg. 18.

¹² *La Vanguardia*, 11 de gener de 1927, pàg. 11-12.

¹³ *La Vanguardia*, 14 de febrer de 1928, pàg. 14.

¹⁴ *La Vanguardia*, 7 de desembre de 1932, pàg. 7.

¹⁵ Moltes d'aquestes fotografies sortiren publicades a *Il·lustració Catalana* i altres revistes, i s'aplegaren en el catàleg de l'exposició «La construcció de la gran Barcelona: l'obertura de la Via Laietana 1908-1958», Museu d'Història de la Ciutat. Ajuntament de Barcelona, 2001.

escriptors de la Virreina, els tolits, el noi que venia uns gossos o els nens que s'enfilaven a la font per beure aigua. És una visió diferent de les altres fotografies de la Rambla que trobarem en el seu fons, i que corresponen al quefer periodístic: imatges de manifestacions, d'enterraments, d'obres o d'atemptats, on la presa de la instantània té una finalitat concreta. En aquesta sèrie d'imatges elaborada durant un llarg lapse de temps prima la voluntat de mostrar el dia a dia, la vida tranquil·la d'un carrer que batega amb els vianants.

Les imatges captades defugen la «posa» en retratar els personatges i alhora fan un inventari dels ciutadans, tot mostrant com un carrer esdevé una via de centralitat urbanística a través, sobretot, dels seus ocupants. Ballell sembla fer un inventari enciclopèdic dels usuaris de l'espai, amb ànim de constatar-ne la presència i sense donar preponderància a uns sobre els altres. Són fotografies atemporals (sempre amb els límits que aporta la visió dels vestits o els anuncis del carrer) en què el fotògraf busca mostrar com passa la vida, i que ara intentem, observant amb lupa les revistes dels quioscs o els anuncis d'espectacles, assignar a un moment concret de la nostra història urbana i social.

El conjunt d'imatges podria haver estat concebut com a sèrie, o bé esdevenir-ne una arran de la seva acumulació casual, i sembla tenir la peculiaritat de no haver estat realitzada per a cap publicació. Una fotografia fou publicada a *La Esquella de la Torratxa*: un grup de músics executant un concert davant les taules del cafè Petit Pelayo¹⁶ (vegeu la figura 2). La voluntat del fotògraf de passar desapercebut, de no interrompre el fet que vol capturar, ens ofereix una imatge un xic desconcertant, on els protagonistes apareixen d'esquena a l'espectador, mentre que els seus oients queden amagats també de la línia visual. Només una dona amb el seu infant, que apareix caminant per un extrem de la imatge, s'adona del fet fotogràfic i observa directament la càmera. La voluntat de no ser vist, fins a arribar a captar l'escena amb personatges donant l'esquena, serà una característica que trobarem en altres imatges de la sèrie. D'altra banda, s'usaren sis fotografies de les terrasses dels bars de la Rambla, sense fer menció de l'autor, per a il·lustrar un reportatge estiuenc publicat a *La Esquella de la Torratxa* el 10 de juliol de 1908, titulat "Pàgines d'estiu. Las aceras dels cafés", reportatge on ens retrobem amb la discreció dels fotògraf, ja que aconsegueix que cap dels clients dels cafès es giri a observar la seva càmera.

Una altra de les fotografies de la sèrie fou emprada també per a necessitats editorials i, en concret, per a la creació d'una altra imatge en forma de collage (vegeu la figura 3). Sense els mitjans actuals de retoc digital, la realització d'imatges a partir de retallar i enganxar trossos de diverses fotografies no era un fet anecdòtic. La figura de dues dones amb mantellina sortint de l'església de Betlem, baixant per la Rambla de les Flors, mentre una d'elles es tapa la cara

¹⁶ *La Esquella de la Torratxa*, núm. 1529, de 17 d'abril de 1908, pàg. 258. Publicada amb el títol «Las Notas del Día», la revista juga amb el doble significat d'aquesta paraula.

amb el moneder en albirar la presència del fotògraf amb la seva càmera, es va reciclar per il·lustrar la Setmana Santa a l'església de la Concepció.¹⁷

Seria pertinent comparar les fotografies de la Rambla amb altres dels mateixos indrets fetes pel fotògraf amb una finalitat fotoperiodística. Una de les més conegudes és la que mostra el nou quiosc de begudes de la Rambla de Canaletes, que es va inaugurar el 29 de febrer de 1908, segons el projecte de l'arquitecte Josep Goday¹⁸ (vegeu la figura 4). El conegut quiosc apareix en altres fotografies de la sèrie, tant amb l'aspecte de 1907 (segons les directrius ornamentals del projecte de Pere Falqués de 1890) com amb la decoració nova. La imatge fotoperiodística ens vol mostrar clarament l'objectiu de la fotografia, i l'autor sembla demanar la col·laboració del públic del quiosc en el moment de la presa, que s'obre en ventall creant unes línies de força que ens porten directament al motiu fotogràfic. La fotografia ens parla també de l'expectació que suposava la presència del fotògraf al carrer en una època en què l'art fotogràfic ja era conegut per tothom, però no extensament practicat: els vianants conscients del fet fotogràfic posen al costat de l'objecte. Expectació pel fet fotogràfic al carrer, curiositat o voluntat de sortir a la imatge? Com n'és de diferent aquesta fotografia respecte a la dels ramblers de les imatges robades, on cap d'ells atura el seu quefer, ociós o productiu, per la presència de la càmera.

Dins la producció dels fotògrafs hi ha un canvi de procediment en l'obtenció dels positius que comporta una variació important en l'aspecte de les còpies fotogràfiques: cap al 1908 comença a predominar l'ús dels nous papers processats amb banys químics, que aporten una estructura diferent a la plata que conforma la imatge i arriben al negre neutre, cosa gairebé impossible amb els papers impresos per ennegriment directe sota la llum del sol. Aquest canvi comporta, sobretot, més rapidesa en el processament de les còpies, rapidesa d'altra banda necessària en el cas dels fotoperiodistes que havien de lliurar a corre-cuita les fotografies a la redacció de les revistes. Participen, però, del procés d'esmatat, a través del qual es dota la còpia d'una superfície brillant que contribueix, entre altres coses, a la visió i la conservació. Els nous papers es treballen sota les ampliadores, incorporen diferents acabats superficials i, fins i tot, tonalitats de base (marfil, crema, etc.), i limiten la seva producció a la cambra fosca dels laboratoris fotogràfics i a la llum controlada.

L'any 1908 és, dins el treball del nostre fotògraf, l'any de pas d'una tècnica d'obtenció de còpies a una altra, de manera que a partir de 1909 pràcticament tota la producció de Ballell es fa amb procediments de revelatge químic. La majoria de les còpies de la sèrie de la Rambla presents al fons que guarda l'AFB són còpies *vintage*¹⁹ i tenen, doncs, la característica formal d'estar realitzades amb el procediment d'ennegriment directe, i de ser contactes dels negatius originals, fets amb placa de vidre al gelatinobromur. Les que corresponen a positius en blanc i

¹⁷ *Feminal*, núm. 13, abril de 1908. Titulada: «Setmana Santa a Barcelona. A la porta dels claustres de la Concepció, el Dijous Sant».

¹⁸ *Il·lustració Catalana*, núm. 249, 8 de març de 1908, pàg. 154. El peu de la imatge publicada aporta aquesta informació.

¹⁹ *Vintage*: còpies fetes per l'autor en el moment de realització del negatiu, també anomenades «tiratges originals d'època».

negre són o bé còpies lliurades a una editorial o bé còpies posteriors dels mateixos negatius.²⁰ Algunes d'aquestes còpies duen un tampó amb el nom de Federico Ballell i, per tant, van ser positivades per ell, i d'altres, realitzades després que l'Ajuntament adquirís el fons negatiu, per laboratoris professionals de copiatge.

El fons negatiu de Frederic Ballell va ingressar a l'Ajuntament l'any 1945 per adquisició al fotògraf. La rellevància de les imatges així ho demanava. Juntament amb els clixés, va arribar un llibre de registre on Ballell tenia classificades alfabèticament diverses temàtiques que apareixien en les imatges amb la referència del número de la caixa on es guardava el negatiu. Al final del llibre hi ha una nota que fa un recompte del material lliurat, amb una anotació a part on podem llegir: «A deducir los de la Rambla que ya tienen en el Archivo. – 150». Aquesta informació ens parla, doncs, dels negatius que van servir per fer les còpies que conformen aquest magnífic conjunt i denota també el singular afecte que aquesta col·lecció de vistes tingué, amb un tractament diferenciat de la resta del fons en el moment de la seva adquisició.

Rafel Torrella, conservador de l'Arxiu Fotogràfic de Barcelona

²⁰ De fet, un cop arribà el material negatiu de Ballell a l'Arxiu Municipal, a partir de juliol de l'any 1945, es va dur a terme una tasca de positivació que s'encarregà a un laboratori extern. Algunes de les còpies de paper al gelatinobromur de plata i esmaltades són susceptibles de formar part d'aquest treball de positivat.